

Observatori del Servei Prelaboral

Informe d'anàlisi del recurs en base a dades
aportades per 21 entitats sòcies sobre 26 establiments

Inclusió laboral | Salut Mental

Barcelona, 23 de novembre de 2021

INTRODUCCIÓ

L'ordre que estableix el règim jurídic dels Serveis Prelaborals (SPL) a Catalunya (BSF/176/2015) data del 4 de juny del 2015. Tanmateix, aquest recurs social especialitzat creat amb la finalitat de capacitar i habilitar les persones amb un problema de salut mental per iniciar un itinerari laboral i aconseguir la seva inclusió social i laboral, té un llarg recorregut al país.

Els orígens dels SPL a Catalunya es poden situar a finals del 2002, quan l'Institut Català d'Assistència i Serveis Socials (ICASS), depenent del Departament de Benestar Social, i el Servei Català de la Salut (CatSalut) publiquen, arran d'un treball tècnic amb el sector i d'experiències prèvies endegades per entitats, un document marc en què es proposa la posada en marxa de diferents experiències pilot d'un dispositiu anomenat "Servei Prelaboral". L'objectiu, s'assenyalava, era disposar d'informació necessària per regular el seu funcionament i planificar la seva extensió a tot el territori català. Quatre anys després, l'any 2006, l'ICASS publica un nou document que revisa i actualitza els criteris funcionals de les prestacions del SPL i que actua com a marc de referència vinculat a la Cartera de Serveis fins a l'entrada en vigor l'Ordre BSF/176/2015.

Des dels seus inicis i en el decurs d'aquestes gairebé dues dècades, tant les entitats sòcies d'AMMFEINA com la pròpia federativa han estat organitzacions que han impulsat i recolzat la posada en marxa dels SPL i han treballat de la mà de l'Administració per convertir-lo en un recurs útil per a la seva finalitat: que les persones amb un problema de salut mental adquireixin o recuperin uns hàbits laborals que afavoreixin la seva inserció al mercat de treball i el manteniment posterior de la feina.

Aquesta aposta ferma pel SPL es basa en el convenciment que era i és un recurs que cobreix una necessitat existent i que, per tant, complementa la cartera de recursos socials i laborals al servei de les persones amb un problema de salut mental a Catalunya. Enguany, les entitats vinculades a AMMFEINA tenen registrats el 66,7% del total de 45 establiments de SPL existents a Catalunya, amb un total de 933 places de les 1.407 totals.

Amb motiu del 20è aniversari del SPL, AMMFEINA ha elaborat el present informe amb un doble objectiu:

1. Posar en valor i analitzar aquells aspectes i característiques que han fet del SPL un recurs imprescindible de la xarxa per afavorir l'ocupació i ocupabilitat de les persones amb un problema de salut mental
2. Identificar els elements que estan limitant la seva eficàcia i els nous reptes que haurà d'afrontar en el context actual per reforçar la seva eficiència i efectivitat.

El present informe s'ha elaborat en base a dades de 2019 aportades per 21 entitats d'AMMFEINA de 26 establiments amb 679 places registrades.

Índex general

1. Informació rellevant	4
2. Representativitat d'AMMFEINA	5
3. Anàlisi dels Serveis Prelaborals	6
Perfil de les persones usuàries	6
Vinculacions i desvinculacions del servei	8
Potencialitats	9
Reptes i oportunitats	11
4. Propostes	12

1. Informació rellevant

El dret al treball és un dret fonamental i, per tant, ningú no pot ser privat de fer-lo efectiu. Alhora, el treball és una eina d'inclusió en tant que permet a la ciutadania participar de manera activa en la societat, teixir una xarxa de relacions socials, estructurar el seu temps i obtenir uns ingressos que esdevenen clau per desenvolupar els respectius projectes de vida.

Les persones amb un problema de salut mental no en són una excepció. Com a ciutadanes tenen dret a la feina i en el seu procés de recuperació i participació plena en la societat, el desenvolupament d'una activitat laboral és un element cabdal, sempre que es doni en condicions de qualitat i dignitat.

Els serveis, recursos i programes destinats a promoure l'accés de les persones amb problemes de salut mental al mercat laboral –tant l'ordinari com el protegit– han posat de manifest que, amb el suports adients, les persones amb problemes de salut mental que volen treballar poden fer-ho.

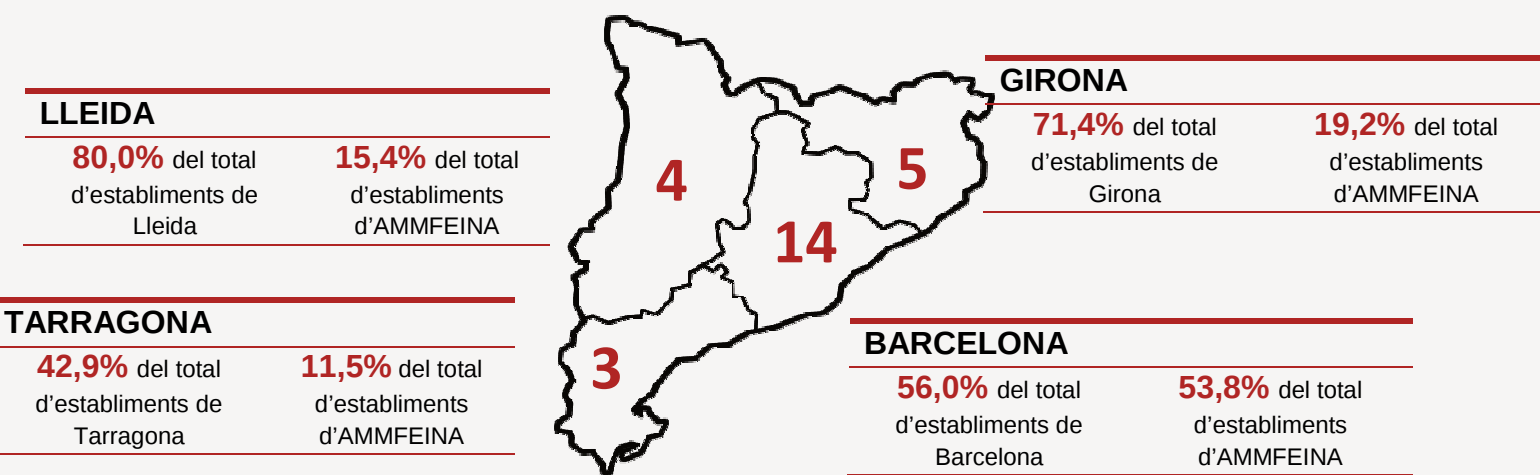
El pilot i la posterior posada en marxa i consolidació dels SPL a Catalunya s'ha provat determinant en aquest sentit. Segons l'ordre que el regula, el SPL és un “servei social especialitzat que, coordinat amb els serveis socials, sanitaris, formatius i laborals” intervé en persones amb problemes de salut mental amb la “finalitat de capacitar-les perquè adquireixin les competències necessàries per incrementar el seu nivell d'ocupabilitat i facilitar la seva inserció laboral”.

En els 20 anys transcorreguts des de les primers experiències endegades *motu proprio* per diverses entitats del territori, passant pels pilotatge promogut per l'ICASS i el CatSalut fins l'entrada en vigor l'any 2015 de l'ordre que els regula normativament, els SPL han demostrat a bastament el seu encaix en l'itinerari del projecte de recuperació de les persones amb problemes de salut mental.

Els 45 establiments i les 1.407 places registrades a Catalunya l'any 2021 han trenat una xarxa territorial que està contribuint directament a la capaciació i al foment de la inclusió social i laboral de les persones amb problemes de salut mental.

2. Representativitat de les entitats sòcies

De les entitats associades a AMMFEINA, **21 gestionaven l'any 2019 almenys un establiment de Servei Prelaboral (SPL)**. A continuació s'indica la demarcació on s'ubicaven, així com el percentatge que representen en relació tant al total dels serveis de les entitats sòcies com al total d'establiments existents en cada demarcació.

L'any 2019 les entitats associades d'AMMFEINA **gestionaven més del 50% dels SPL registrats en tres de les quatre demarcacions de Catalunya**, sent Lleida i Girona els dos indrets amb major representativitat –amb un 80,0% i 71,4%, respectivament– i Tarragona la única demarcació on la representació es situava per sota de la meitat (42,9%). La rellevància d'AMMFEINA es fa palesa també si s'observa la dispersió territorial dels establiments gestionats, presents en **18 de les 42 comarques**, és a dir, en el 42,8% del total de comarques de Catalunya.

Pel que fa a la qualificació de l'entitat que gestiona el servei, el **88,5% dels establiments que representa AMMFEINA són d'iniciativa social** i l'11,5% restant, de titularitat pública. Tanmateix, si la comparativa s'estableix en relació al total de recursos existents al país, en ambdós casos es representa al voltant d'un 60%.

De mitjana, la capacitat registral de la mostra dels SPL gestionats per les entitats vinculades a AMMFEINA l'any 2019 se situava en 25,96 places. Per la seva banda, la **rotació mitjana** de la plaça en aquestes entitats es va situar en un **1,81**. Aquesta xifra suposa un increment del 0,29 en relació a l'any 2012 (1,52), segons dades d'observatoris interns realitzats amb anterioritat.

El pes específic de les entitats associades a AMMFEINA pel que fa tant al número de serveis que gestionen, com a la titularitat o la dispersió territorial dels establiments permeten inferir que els resultats obtinguts en aquest observatori podrien ser extrapolables al global de recursos del territori.

3. Anàlisi del Servei Prelaboral

Les entitats de l'àmbit de la inclusió laboral en salut mental han estat des dels inicis promotores de la posada en marxa dels Serveis Prelaborals a Catalunya, conscients de l'oportunitat que suposava aquest recurs per a la recuperació i la inclusió social i laboral d'aquest grup de població. El SPL permet crear un context favorable perquè la persona adquireixi o recuperi hàbits i habilitats laborals a través d'**itineraris personalitzats** i durant un període de fins a 36 mesos, la qual cosa permet oferir suports adaptats a la persona, al seu ritme i les seves necessitats.

Una de les fites més celebrades pel sector des de la posada en marxa dels serveis prelaborals a Catalunya és que, des de l'entrada en vigor de l'Ordre BSF/176/2015, **l'accés al recurs està vinculat a l'acreditació de la salut mental** per part d'un professional o un servei de l'àmbit de la salut mental. És a dir, suprimint la necessitat d'estar en possessió d'un certificat de discapacitat per causa derivada de malaltia mental com a condició *sine quan non* per ocupar una plaça, tal i com s'exigia en els documents marcs previs a aquesta normativa.

En base a l'experiència de les entitats vinculades a AMMFEINA amb la gestió dels Serveis Prelaborals, en aquest apartat ens proposem identificar i analitzar els elements i característiques que l'han convertit en un recurs indispensable de la xarxa, però també els reptes i les oportunitats que té en la conjuntura actual i els aspectes que caldria millorar per preservar la seva utilitat per a les persones.

PERFIL DE LES PERSONES USUÀRIES

Atenent a les dades facilitades per les 21 entitats sòcies d'AMMFEINA participants de l'observatori, el perfil de persona que accedeix al Servei Prelaboral seria un home d'entre 18 i 30 anys que viu en família, ha estat diagnosticat amb un trastorn esquizofrènic, ha arribat al recurs a través d'una derivació efectuada des de la xarxa de salut mental i, de mitjana, s'hi estarà un temps igual o inferior a un any.

TAULA 1 | Perfil de les persones usuàries dels SPL gestionats per les 21 entitats sòcies d'AMMFEINA l'any 2019. Xifres en %.

	HOME	DONA	NO BINARI
Entre 16 i 18	2,52	1,38	-
Entre 18 i 30	23,30	7,55	0,08
Entre 30 i 40	18,51	9,50	-
Entre 40 i 50	14,94	9,42	-
Més de 50	7,95	4,87	-

Alguns dels elements que destaquen de les dades aportades per les entitats relatives al perfil de les persones usuàries són:

- **Elevada presència d'homes.** Malgrat el gènere s'ha assenyalat com un determinant de salut mental després que diverses enquestes de salut i estudis de base clínica hagin constatat que les dones tenen pitjor salut mental que els homes i malgrat que, per exemple, sis de cada 10 persones ateses en un Centre de Salut Mental d'Adults (CSMA) són dones, segons les darreres dades de la [Central de Resultats](#) (2017), hi ha una presència masculina majoritària als recursos (67,21% d'homes i 32,71% de dones).
- **Rejoeniment dels perfils.** En els darrers anys ha baixat la franja d'edat amb més presència al recurs. Així, si en el passat hi havia més persones en edats compreses entre els 30 i els 40 anys, enguany la franja més habitual és la de persones entre 18 i 30 anys (30,9%). Al seu torn, és destacable l'augment de persones menors d'edat al recurs, malgrat representin només el 3,9% del total de persones usuàries.

Aquest rejuveniment del perfil de persones usuàries dels SPL està en sintonia amb algunes dades epidemiològiques recents que apunten que el 75% de les persones que pateixen un trastorn de salut mental en l'edat adulta van debutar abans dels 25 anys¹.

- **Aparició de nous diagnòstics.** El diagnòstic més freqüent entre les persones usuàries dels SPL és el trastorn esquizofrènic (37,9%), que és, de fet, un dels trastorns mentals amb més prevalença. Es calcula que apareix en el 3,7% de la població² (2020).

No obstant, crida l'atenció en aquest apartat que la segona categoria més prevalent sigui 'Altres', és a dir, que el 24,76% de les persones usuàries del servei tinguin diagnosticat un trastorn de salut mental no contemplat en l'ordre que el regula. Això podria ser un reflex de l'augment en els darrers anys d'alguns diagnòstics com ara el Trastorn per Dèficit d'Atenció i Hiperactivitat (TDAH), trastorns adaptatius, alteracions de la conducta, trastorns orgànics, Trastorns del Espectre Autista (TEA) o Trastorns de la Conducta Alimentària (TCA).

¹ Jones, P. B. (2013). Adult mental health disorders and their age at onset. *British Journal of Psychiatry*, 2002

² Ministerio de Sanidad (2020). Base de Datos Clínicos de Atención Primaria-BDCAP. Consultar en https://www.mscbs.gob.es/estadEstudios/estadisticas/estadisticas/estMinisterio/SIAP/Salud_mental_datos.pdf

TAULA 2 | Perfil de les persones usuàries dels SPL gestionats per entitats sòcies d'AMMFEINA l'any 2019 en base al trastorn de salut mental. Xifres en %.

	HOME	DONA	NO BINARI
Trastorns esquizofrènics	28,08	9,74	0,08
Altres	18,10	6,66	-
Depressió major recurrent	4,55	4,22	-
Trastorn bipolar	4,38	3,81	
Personalitat esquizotípica	4,30	0,49	-
Trastorn límit de la personalitat	3,41	5,76	-
Trastorn obsessiu compulsiu	2,68	1,14	-
Paranoia	1,14	0,16	-
Agorafòbia amb crisi d'angoixa	0,57	0,73	-

VINCULACIÓ I DESVINCULACIÓ DEL SERVEI

L'ordre que regula el recurs assenyalava la importància de la coordinació amb els recursos territorials. Per això dos elements importants a tenir en compte quan s'analitza la utilitat dels SPL són, d'una banda, els recursos que orienten persones cap al SPL i, de l'altra, els motius de baixa o desvinculació de la persona.

En relació a la **procedència** de les persones és significatiu que el 71,27% vingui orientada de recursos de la xarxa de salut mental –els CSMA, per exemple–, a molta distància de les persones que venen derivades de Centres de Dia o Serveis de Rehabilitació Comunitària (9,01%).

Curiosament en aquest aspecte s'aprecia una ruptura de l'equilibri entre l'àmbit sanitari o sociosanitari i l'àmbit laboral. Malgrat, com s'ha apuntat anteriorment, sis de cada deu persones ateses al CSMA l'any 2017 eren dones, el percentatge de derivació d'homes (66,63%) cap al SPL duplica el de les dones (33,26%).

Un altre tret destacable en aquest àmbit és el fet que la tercera font de derivació de persones usuàries no és cap de les que contempla la memòria justificativa dels SPL. Aquesta categoria acaba sent un calaix de sastre on s'ubiquen múltiples serveis, entre els quals destacarien:

- Entitats tutelars
- Serveis vinculats a la xarxa d'atenció d'addiccions
- Equipaments sanitaris

Pel que fa a la **baixa o desvinculació del recurs** és ressenyable que la causa principal sigui la incorporació a una feina (31,37%), ja sigui en el mercat laboral ordinari (14,83%) o en un Centre Especial de Treball o Empresa d'Inserció (16,54%).

En aquest aspecte s'observen diferències en base al gènere. Així, hi ha més dones que homes que causen baixa del servei perquè assoleixen una lloc de feina al mercat ordinari (17,98% de dones front del 13,26% d'homes), especialment en el primer any; però quan parem atenció al mercat de treball protegit, la situació s'inverteix. En CET i EI els homes (17,29%) registren un percentatge superior a les dones (15,17%).

TAULA 3 | Motiu de baixa del recurs diferenciant per gènere. Xifres en %.

	HOME	DONA	NO BINARI
Desvinculació	26,51	23,03	100,0
Altres	19,98	19,01	0,0
Inserció en CET o EI	17,29	15,17	0,0
Inserció en empresa ordinària	13,26	17,98	0,0
Derivació a recurs sanitari	7,20	5,62	0,0
Programa formatiu / educatiu	6,92	6,18	0,0
Derivació a altres recursos socials	6,34	9,55	0,0
Programa de suport a la inserció laboral	2,59	3,37	0,0

No es pot obviar tampoc que el nombre de persones que es desvinculen del recurs és força elevat (26,51%). Els motius obeeixen a múltiples factors: canvis de residència, defunció, malaltia física u orgànica, incompatibilitat horària, inestabilitat clínica, mesures penals, finalització del temps d'estada, no vinculació de la persona, etc.

Tanmateix, els serveis ubicats en comarques de fora de l'àrea metropolitana de Barcelona declaren tenir moltes desvinculacions per les dificultats de desplaçament. I ho assenyalen en dues direccions. D'una banda, l'elevat preu del transport públic, que en alguns casos supera els 6€ diaris i, de l'altra, la poca freqüència. En aquest sentit, s'apunta que en alguns territoris s'han reduït les orientacions que la xarxa sociosanitària feia en el passat de persones cap als SPL precisament per la distància entre el recurs i el domicili de les persones. Això és especialment acusat en certes demarcacions territorials.

POTENCIALITATS DEL SERVEI PRELABORAL

A la taula 4 es citen els aspectes millor valorats per les entitats que gestionen Serveis Prelaborals en relació a les potencialitats del recurs i l'oportunitat que representa per a les persones amb un problema de salut mental a Catalunya.

Dos dels aspectes més apreciats per les entitats estan vinculats a la possibilitat que ofereix el SPL de **treballar de manera individual i juntament amb les persones tant l'elaboració de l'itinerari formatiu com el pla de continuïtat del procés posterior a la baixa del servei**, amb l'objectiu d'adaptar-lo al màxim a les seves expectatives, necessitats i potencialitats (62,5%). Al seu torn, ressalten l'orientació clara del recurs i les activitats que es programen cap al mercat laboral (41,6%).

TAULA 4 | Aspectes millor valorats per les entitats en %

Treballar amb itineraris personalitzats	62,5
Oferir un suport psicològic especialitzat	45,8
L'orientació dels tallers a feines reals	41,6
Entrenaments dels hàbits laborals	29,1
La possibilitat de facilitar insercions laborals	20,8
Flexibilitat del recurs	16,6

Es destaca, en definitiva, que no és en cap cas un servei ocupacional, sinó que té una **clara vocació d'entrenament dels hàbits laborals** (29,1%) amb l'horitzó que la persona, en el temps que precisi, pugui potenciar les seves capacitats i accedir a una feina. Es fa èmfasi, alhora, en què el servei no pretén únicament que la persona accedeixi al mercat de treball, sinó que reforci la seva ocupabilitat, per exemple, reprenent uns estudis que, sovint, s'han pogut veure interromputs pel curs de la malaltia.

El 16,6% de les entitats destaca la **flexibilitat del SPL** com un dels seus punts forts i ho fa en el sentit que s'ha expressat anteriorment: permet un treball individualitzat amb la persona i adapta el temps d'estada i les activitats que s'hi ofereixen a la seva necessitat. Així mateix, es cita com a element cabdal que a banda de tenir en compte les capacitats laborals de la persona, aquest **recurs ofereix un suport psicològic i emocional** que resulta clau en el procés tant pel que fa a la prevenció i descompensació com a evitar possibles ingressos.

Un altre dels elements destacats en la taula, la possibilitat de facilitar insercions laborals, es converteix alhora en la identificació d'una necessitat o oportunitat del servei. Les entitats coincideixen a l'hora d'assenyalar la necessitat de prospectar les possibles oportunitats laborals per complir amb una de les funcions del servei definides en l'ordre: "Dur a terme les accions necessàries per facilitar la seva inserció en un lloc de treball". És a dir, per poder incrementar les taxes d'ocupació de les persones que estan actives al recurs.

REPTES I OPORTUNITATS

A l'hora d'assenyalar els elements que limiten la utilitat dels SPL n'hi ha dos que sobresurten clarament i que són destacats per més del 70% de les entitats. Són els vinculats als **articles 15 i 18 de l'Ordre**.

L'article 15 de l'ordre estableix la limitació del temps d'estada de la persona usuària del servei fins a 36 mesos. El 75,5% d'entitats d'AMMFEINA considera que un servei com el prelaboral, centrat en la persona i que pretén adaptar-se als ritmes de cada persona hauria de poder-se revisar la **durada i flexibilitat de les estades** i, de l'altra, permetre que malgrat s'hagi esgotat aquest termini i la persona s'hagi desvinculat del servei pugui **retornar quan l'evolució de la seva situació i les necessitats de suports així ho justifiquin**.

Per la seva banda, l'article 18 assenyala: "La persona usuària del servei prelaboral pot fer pràctiques per assolir les capacitats laborals fora del servei prelaboral, d'acord amb la normativa aplicable en matèria de salut, riscos laborals i condicions de treball, i, específicament, segons la normativa que dicti el departament de la Generalitat competent en la matèria".

En aquest cas l'opinió del 70,3% de les entitats és unànime respecte de la **imprescindibilitat i la urgència del desplegament de l'article**. I és que a hores d'ara, més de sis anys després de la publicació de l'ordre reguladora del servei i malgrat el compromís expressat per part dels successius/ves responsables dels departaments amb competència per donar compliment a aquest article a l'empara de la regulació normativa, encara no s'ha fet efectiu el seu desplegament.

El sector assevera que la possibilitat de formalitzar contractes de pràctiques amb empreses en el marc dels SPL permetria millorar de manera significativa l'ocupabilitat de les persones usuàries i milloraria les taxes d'inserció del recurs.

TAULA 5 | Elements limitadors del recurs

Limitació del temps d'estada	75,0
Manca de formalització dels contractes en pràctiques	70,3
Reversibilitat de les estades	66,6
Manca d'homologació de les formacions	16,6
Escletxa amb l'empresa ordinària	16,6
La possibilitat de facilitar insercions laborals	16,6
Insuficiència de recursos econòmics	16,6
Manca de coordinació amb recursos del territori	12,5
L'obligatorietat de la reserva de plaça	8,3

Més enllà de la disconformitat amb l'efecte limitador d'aquests dos articles en el procés de recuperació de les persones amb problemes de salut mental, les entitats d'AMMFEINA apunten en d'altres direccions a l'hora d'assenyalar possibles canvis que potenciarien l'eficàcia i l'eficiència del servei prelaboral. Una d'elles té a veure amb la necessitat d'**homologar i acreditar les activitats desenvolupades en el servei per tal que les persones puguin incloure-ho en els seus curriculum vitae** i, per tant, incidir en l'objectiu de millorar l'ocupabilitat que es marca el SPL.

L'article 6 de l'ordre commina les entitats a treballar de manera coordinada amb els dispositius formatius i d'inserció laboral del territori i amb els recursos socials i de salut, en el cas de necessitat o d'interrupció del procés d'inserció laboral. Tanmateix, aquesta coordinació està subjecte a l'àmbit territorial d'actuació de l'entitat, així doncs mentre unes distingeixen aquest treball col·laboratiu com un element cabdal en l'èxit del servei, d'altres lamenten les dificultats per exercir-la.

Per últim, les entitats associades assenyalen que caldria revisar certes incompatibilitats de l'estada al Servei Prelaboral, atès que representen una limitació a l'accés d'algunes persones usuàries, com ara persones vinculades a accions formatives regulades en altres programes.

4. Propostes

A través de les respostes de les entitats, hem pogut recollir alguns dels reptes que haurien de tenir en compte els SPL. Els incloem en la taula següent:

1. Revisar l'**article 4.1.** de l'Ordre 176/2015, pel que fa a diagnòstic de trastorn mental suprimint com a requisit d'accés la categorització de 'greu'.
2. Revisar l'**article 15** pel que fa a la durada i flexibilitat del temps d'estada al servei, així com al retorn al recurs.
3. Desplegar l'**article 18** de l'ordre de Serveis Prelaborals que ha de permetre a les persones usuàries fer pràctiques en empreses.
4. Regular els criteris de compatibilitat del Servei Prelaboral així com els criteris de reserva de plaça.
5. Facilitar l'**homologació formativa de les activitats** dutes a terme al servei.
6. Revisar les **inequitats territorials** que limiten l'accessibilitat al servei.
7. Incorporar la **perspectiva de gènere** en el servei i aplicar mesures d'acció positiva per revertir la desigualtat de gènere. En definitiva, fomentar i afavorir l'accés de les dones al món laboral.